

Tihomir Mikulić (Zagreb)

UDK 737.1(497.5)“13”
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 12. 10. 2016.

DOSAD NEPOZNATI TIP POLUDENARA NIKOLE BÁNFFYJA

U ovom radu prvo se opisuju političke nestabilnosti na kraju XIII. i u prvoj polovici XIV. stoljeća u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu, osobito situacija u Hrvatskoj i Bosni. U tom povijesnom sklopu može se sagledati uloga i važnost bana Nikole Bánffyja (Banfíća). Prikazuju se tipovi novca koje je kovao taj ban, a zatim se opisuje dosad nepoznati tip njegova poludenara.

Bitka za ugarsko prijestolje potkraj XIII. i na početku XIV. stoljeća

Ugarski kralj Ladislav IV. Kumanac umro je 1290. godine bez muškoga potomka. Zbog toga su počele borbe za ugarsko prijestolje koje će trajati dvadeset godina. Pravo na krunu sv. Stjepana tada su istaknuli Andrija, podrijetlom Mlečanin, mogući potomak dinastije Arpadovih muškoj liniji¹, i Karlo Martel iz dinastije Anžuvina, potomak Arpadovića po ženskoj liniji². Vlast u Ugarskoj preuzeo je Andrija III. Mlečanin (1290.-1301.). On vlast nije uspio učvrstiti jer nije mogao dokazati svoje nasljedno pravo.

Velikaši južno od Drave podijelili su se u podrški vladarima na dvije stranke: jedni su bili za slabog Andriju III. Mlečanina, a drugi za Karla Martela, kojeg je papa Nikola IV. u Napulju iste godine proglasio ugarskim kraljem. Gisingovci (mađ. Kőszegi)³ kolebali su se između dva kandidata, Babonići iz Slavonije pristali su uz Karla Martela, Stjepan I. Kotroman u Bosni i srpski kralj Stjepan Dragutin bili su za Andriju III. Mlečanina, a hrvatski velikaš Pavao I. Šubić Bribirski bio je za Karla Martela.

Budući da je obojici, Andriji III. i Karlu Martelu, trebala podrška knezova Bribirskih, počeli su ih pridobivati na razne načine, nudeći im povlastice. Napuljski kralj Karlo II. u ime sina Karla Martela darovao je banu Pavlu I. u kolovozu 1292. čitavu Hrvatsku od Gvozda do Huma s nasljednim pravom i podčinio mu je sve velikaše i plemiće na tom području, a zajamčio mu je također ovlasti nad dalmatinskim gradovima Splitom, Trogirom, Šibenikom, Ninom i Omišem. Kralj Andrija III. slijedeće 1293. godine darovao je Pavlu i njegovoj obitelji čitavu hrvatsko-dalmatinsku banovinu od Senja, Gacke, Modruša i Drežnika do granice Bosne, a potvrdio mu je i nasljedni položaj bana. Međutim, kad je Andrija III. zatražio od Pavla da prizna njegovu majku Tomasinu Morosini *herceginjom čitave Slavonije* (što je u ono vrijeme bio termin koji je obuhvaćao čitavo područje od Drave i Dunava do Jadranskog mora), to je Pavao odbio te je 1293. dotadašnju titulu primorskoga bana zamijenio titulom „bana Hrvata” (lat. *banus Croatorum*).

¹ Otac mu je bio nepriznati kraljević Stjepan Postum koji je bio rođen u trećem braku kralja Andrije II. s Beatricom od Este-Ferrare; no prije njegova rođenja Andrija II. je umro, a njegov nasljednik Bela IV. optužio je trudnu Beatrice za nevjeru. Zbog toga je Beatrice pobjegla u Veneciju i tamo rodila Stjepana, kojeg Bela IV. nije htio priznati za svojeg polubrata.

² Njegova majka Marija bila je kći ugarskoga kralja Stjepana V. i sestra kralja Ladislava IV. Kumana.

³ Gisingovci su 1292. čak zarobili kralja Andriju III., a oslobodili su ga tek nakon što je platio veliku otkupninu i predao im taoce.

No uskoro, 1295. godine kuga je pokosila Karla Martela pa je papa Bonifacije VIII. odredio njegova sina Karla Roberta za budućeg ugarsko-hrvatskoga kralja. Pavao Šubić tada je otvoreno stao na stranu Karla Roberta Anžuvince jer je preko njegove majke Marije iz dinastije Arpad bio njegov rođak.

Andrija II. (1205.–1235.)

Bela IV. (1235.–1270.)

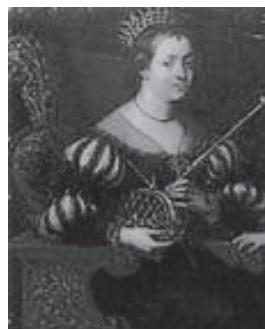
Stjepan V. (1270.–1272.)

*Ladislav IV. Kumanac
(1272.–1290.)*

*Andrija III. Mlečanin
(1290.–1301.)*

*Tomasina Morosini,
majka Andrije III.*

*Karlo Martel
(umro 1295.)*

*Karlo I. Robert
(1301.–1342.)*

*Ludovik I. Veliki
(1342.–1382.)*

Zbog narušenog zdravstvenoga stanja Andrije III. Mlečanina, Pavao je 1300. godine poslao svojeg brata Jurja I. u Napulj da preveze Karla Roberta preko Jadranskog mora u Hrvatsku. Tako mu je pripremao teren da ga Hrvati i ugarsko plemstvo prihvate za kralja kad za to uskoro nastupi vrijeme. Također je i obitelj Babonić iz Slavonije dala podršku Karlu Robertu. Špitalski ljetopisac Miha Madijev zabilježio je dolazak Karla Roberta u Split: „*Ljeta Gospodnjega 1300. mjeseca kolovoza gospodin Karlo, unuk sicilskog kralja, doplovi po moru na galijama u Split, gdje je ostao mjesec dana ili gotovo dva.*”

Nakon toga Karlo je otišao u Ugarsku, gdje je uskoro Andrija III., u siječnju iduće godine, umro. Tad je Karlo Robert produžio do Ostrogona, gdje je u ožujku 1301. bio okrunjen za kralja Ugarske i Hrvatske.

Pavao I. Bribirski (o. 1170. – 1. V. 1274.), „ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne”

Pavao I. Bribirski bio je najstariji sin bribirskoga kneza Stjepana II., plemića majci rodbinski povezan s kraljevskom dinastijom Arpad. Imao je šestoro braće i sestara, a najvažniji je bio Mladen I.

Pavao je vladao iz utvrde Bribir, u kojoj je podigao franjevački samostan s bazilikom Svete Marije. Uz Bribir mu je najvažnija utvrda bila Ostrovica iznad istoimenog naselja u Zadarskoj županiji, a druge su mu utvrde na Krki bile: Čučevo (Trošenj), Rog, Uzdah-kula i Skradin.

Pavao se prvi put spominje kao bribirski knez godine 1272., a iste godine navodi se u izvorima kao trogirski načelnik. Godine 1273. imenovan je namjesnikom primorskoga bana i špitalskim knezom, a 1274. postao je *primorski ban*. Iskoristivši slabost oslabljene centralne vlasti, Pavao I. tijekom zadnjih desetljeća XIII. stoljeća podvrgao je pod svoju vlast sve hrvatske velikaše i dalmatinske gradove, a uspio je također skršiti moć omiških knezova Kačića, čime je stekao Omiš i Neretvansku krajinu.

Lijevo: Položaj i ostatci utvrde Bribir Pavla I. Šubića na Bribirskoj glavici. Sredina: Prikaz Pavla I. Šubića na škrinji sv. Šimuna u Zadru. Desno: Ostatci utvrde Ostrovice na prijelazu između Ravnih kotara i Bukovice u Zadarskoj županiji.

Prema posjedima koje je Pavao I. Šubić dobio od Karla Martela, u ispravi iz 1298. nazivao se „*banom čitave Hrvatske*”; u ispravi od 7. travnja 1299. nazvao se „*ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne*”, a u ispravi od 4. siječnja 1307., izdanj u

Skradinu, nazvao se „*Pavao, ban Hrvata i gospodin Bosne*”. Vjerojatno je napljski dvor nedugo prije 7. travnja 1299. odlučio Bosnu oduzeti Stjepanu Kotromanu, jer se bio priklonio uz Andriju II., te je predati na upravu Pavlu I. Šubiću, no isprave o tome nema. Bilo kako bilo, gotovo četvrt stoljeća Pavao Šubić, njegov brat Mladen i sin Mladen, dominirat će u Bosni.

U Donjim krajevima Pavao je imao rođaka, kneza Hrvatina, djeda slavnog Hrvoja Vukčića Hrvatinića te ga je preporučio Karlu Robertu, a on mu je 14. srpnja 1299. potvrdio vlast u Donjim krajevima. Svi ovdje navedeni protagonisti bili su rodbinski povezani: Stjepan Kotroman oženio se Elizabetom (Jelisavetom), Pavao Šubić Ursom, a obje su bile kćeri srpskoga kralja Stjepana Dragutina te su zbog toga oni bili šogori. Pavao Šubić i Stjepan Dragutin bili su pak rođaci Karla Roberta.

Građanski rat u Ugarskoj 1301.-1307.

Početak siječnja 1301. umro je kralj Andrija III. Mlečanin, ne ostavivši nasljednika, čime je izumrla dinastija Arpad po muškoj liniji. Tad je Pavao Šubić Bribirski odveo Karla Roberta prvo u Zagreb, odakle je on otputovao u Ostrogon gdje ga je ostrogonski nadbiskup Grgur okrunio za hrvatsko-ugarskoga kralja. Zbog te krunidbe, koju nije priznavao velik dio ugarskoga plemstva, kralj Karlo Robert Anžuvinaac nije uspio još gotovo desetljeće nametnuti svoju vlast u Ugarskoj, a njegova vlast u Hrvatskoj bila je samo nominalna. Stoga se ugarsko plemstvo podijelilo na stranke te je izbio građanski rat: manjina je podržavala Karla I. Roberta Anžuvina, a nezadovoljnici su prvo podržavali Vaclava III, sina češkoga kralja Vaclava II., a zatim Otona Bavorskog.

Tako je nezadovoljno ugarsko plemstvo okrunilo Vaclava III., koji je pod imenom Ladislav V. vladao u Ugarskoj od 1301. do 1304. No zbog intervencije pape Bonifacija VIII., Vaclav je 1304. bio prisiljen odreći se ugarskoga prijestolja i otići iz Ugarske. Tad je ugarsko plemstvo okrunilo Otona Bavorskog, koji je pod imenom Bela V. vladao u Ugarskoj od 1304. do 1307. No njega je zarobio erdeljski vojvoda te se Oton morao odreći ugarskoga prijestolja i vratiti se u Bavariku.

Time je Karlu Robertu bio otvoren put u Ugarsku, no on je ipak još dvije godine čekao u Italiji. Tek je 1309. došao u Ugarsku i u Ostrogonu je drugi put nepoznatom krunom bio okrunjen za kralja. No ni ta krunidba ugarskom plemstvu nije bila dovoljno dobra te je Karlo Robert 1310. godine treći put morao biti okrunjen za kralja, tada u Stolnom Biogradu (Székesfehérvár), krunom sv. Stjepana.

Situacija u Hrvatskoj 1301.-1312.

Kroz to je vrijeme ban Pavao Šubić bio gotovo nezavisan vladar u Hrvatskoj. Obnovio je vlast na velikom dijelu područja iz doba hrvatskih narodnih vladara. Osim središnjih dijelova Hrvatske, Pavao je pod svojom vlašću imao i Bosnu, koju je predao na upravu svojem bratu Mladenu I., a 1301. godine osvojio je u ratu protiv Mlečana i grad Zadar. Tad je Pavao bio na vrhuncu svoje moći, vladajući od Gvozda do Jadrana i na istok do Drine. Iako se Pavao nikada nije okrunio, bio je suveren i samostalan vladar cijele Hrvatske i Bosne, noseći titulu *Ban Hrvata i gospodar Bosne*, a svoju dominaciju u Bosni iskazao je time što je dao kovati vlastiti novac. Umro je 1. svibnja 1312. i pre-

kop n je u franjevačkoj bazilici Sv. Marije u Bribiru. Naslijedio ga je njegov najstariji sin Mladen II., za vrijeme kojega je moć Šubića počela slabiti.

Situacija u Bosni: Mladen I. Šubić, ban Bosne (1302.-1304.)

Nakon što je Pavao 1302. postavio svojeg mlađeg brata Mladena I. (o. 1255.-1304.) za bana Bosne, izbio je sukob između Mladena I. i Stjepana I. Kotromana. Iz jednoga dubrovačkoga pisma doznaje se da je u proljeće 1302. bio zatvoren trgovački put iz Srpskoga Kraljevstva Stjepana Dragutina preko Bosne do Dubrovnika jer su na Drini s vojskom stajali jedan protiv drugoga bivši ban Stjepan Kotroman i novi ban Mladen I. U svibnju 1302. dubrovačko Veće pozvalo sve trgovce da se vrate kući, no oni se nisu mogli vratiti jer su putevi kroz Bosnu bili zatvoreni. Vjerojatno je Stjepan Kotroman u tome ratu poginuo, a njegova se udovica Elizabeta, sa svoja tri sina, Stjepanom, Vladislavom i Ninoslavom, sklonila u Dubrovnik. Nakon toga je ban Mladen postao jedini gospodar u Bosni, a Dubrovčani su ga na tom položaju potvrdili na početku 1304. No iste je godine ban Mladen I. u Bosni poginuo od protivnika njegove vlasti.

Pavao I. ban Hrvata i gospodar Bosne (1305.-1312.) i Mladen II. Šubić, ban Bosne (1305.-1312.)

Na to je Pavao I. s vojskom provalio u Bosnu, i u povelji od 21. veljače 1305. prvi se put nazvao „*gospodarom čitave Bosne*,”⁴ terminom koji je obuhvaćao teritorij nekađanje vladavine Stjepana I. Kotromana i Prijezde II., a za bana čitave Bosne postavio je svoga sina Mladena II. Nakon toga se Pavao u jednoj ispravi iz 1311. nazvao „*Pavao, ban Hrvata i gospodar Bosne*”, a Mladen, koji je na poziv Zadranu obranio Zadar od Mlečana, nazvao se „*Mladen, knez Zadra, princip Dalmacije i drugi ban bosanski*”. Nakon smrti svoga oca Pavla 1312. godine, Mladen se titulirao kao „*Mladen, ban Hrvata i Bošnjana, knez Zadra i princip Dalmacije*”.

Mladen II. Šubić, ban Hrvata, princip Dalmacije i gospodar Bosne (1312.-1322.)⁵

U Hrvatskoj je u to vrijeme vladao mir; kralj Karlo I. Robert nije imao čvrstu vlast u južnoj Hrvatskoj, niti ju je pokušavao uspostaviti silom. Tako je Mladen II. (o. 1270.-1341. ili 1343.) na svom prostranom području sa sjedištem u Bribiru, odnosno Skradinu, imao praktično gotovo neograničenu vlast. Kralj je to tolerirao između ostalog i zato što mu je Mladenov otac Pavao pomogao da se domogne kraljevske krune. Budući da je Pavao uz ostalo u nasljedstvo dobio položaj bana, Mladen je nakon njegove smrti automatski stupio na položaj bana Hrvata.

Venecija je imala stalne aspiracije prema istočnoj jadranskoj obali. Situacija koja je eskalirala u sukobima oko grada Zadra 1311., da bi Zadar ponovno došao u mletačke ruke 1333. postupno se smirila do 1344. godine. U Bosni je Mladen II. uspio pronaći

⁴ Vjesnik Zem. Ark., VII., 214.-215.

⁵ Podatci o Mladenu II. temelje se na knjigama *Povjest Hrvata, svezak II.*, *Poviest BiH I.* te na Wikipedijinom članku *Mladen II. Šubić*

zajednički jezik s mladim Stjepanom II. Kotromanićem, tada najvažnijim bosanskim feudalcem.

No Karlo Robert, koji je od 1309. sjedio na ugarskom prijestolju, svrgnuo je vjerojatno 1315. srpskoga kralja Stjepana Dragutina. S njegovim bratom, raškim kraljem Urošom II. Milutinom, sukobio se nakon toga ban Mladen II. vjerojatno zbog toga što mu je on oduzeo Humsku zemlju. To zaključujemo iz isprave od 10. travnja 1318. u kojoj se Mladen II. nazvao „*banom Hrvata i Bosne i općim gospodarom Humske zemlje*”.⁶ Oni su se sukobili iste godine negdje blizu Dubrovnika, gdje je Mladena iznevjerila sreća te je pretrpio poraz. Nakon toga morao je raškom kralju dati svoga brata Grgura kao taoca dok ne ispuni neka obećanja. Bilo je očito da Mladen II. nije dobro procijenio situaciju u Humskoj zemlji i svoje vojne snage.

Uzrok neuspjehu djelomično je ležao u tome što je Mladenu oslabila vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji zbog njegove loše uprave jer se najčešće zbog vlasništva zapletao u razmirice s hrvatskim velikašima. Bili su to knezovi Krčki - budući Frankopani, zatim knezovi Krbavski – Kurjakovići, potomci starohrvatskoga plemena Gusićia, p Nelipčići iz plemena Svačića, Mihovilovići, gospodari župe Hlijevno (današnje Livno itd.). U sukobu je bio i s nekim gradovima na jadranskoj obali, pgl avito sa Šibenikom i Trogirom. Također se upustio u investituru (postavljanje biskupa na svojem području), što mu je crkva zamjerila.

Uzrok neuspjehu također je djelomično ležao u Bosni. Tamo je uz teško stanje raslo nezadovoljstvo protiv vladavine bana Mladena i katoličanstva koje su nametali on i njegov otac, zato je tamo ojačala Crkva bosanska. Prema riječima nuncija Rufina, između 1317.-1320. grad i Biskupija bosanska bile su blizu šizmatika i gotovo razrušene,⁷ a iz p sma p p Ivana XXII. od 18. srpja 1339. doznajemo „*da je Bosna zbog nemara upravitelja zapala u takvu nevjeru, da su ondje zapuštene crkve, iskorijenilo se svećenstvo, izrugivaju se Kristove svetinje, ne poštuju se križ, nema pričesti, a u nekim se krajevima ne zna ni za krštenje*”. Stoga je papa pozvao Mladena da istrijebi iz Bosne krivovjerje i usps tavi p avu vjeru, „*jer tada ćeš moći pobijediti svoje neprijatelje, kad uznastojiš iščupati iz Gospodnje njive protivnike Kristova križa*”.⁸ Zbog toga je Mladen pozvao sinove Stjepana Kotromana i počeo se kao njihov bratić skrbiti za njih te je uskoro postavio Stjepana II. Kotromanića za bana Bosne.

Poslije Mladenova poraza 1318. slijedili su burni događaji u Hrvatskoj i Dalmaciji: niz pobuna, opsada, oružanih sukoba, prelazaka iz jednog tabora u drugi, taktičkih nadmudrivanja obiju sup otstavljenih strana. Zatim se godine 1339. grad Šibenik p bunio protiv vlasti Bribiraca, što je ban Mladen pokušao spriječiti vojnom intervencijom,

⁶ *Smičiklas*, Cod. Dipl., VIII., 497.

⁷ *Theiner*, Mon. Slav. Merid. I., 136. i 146.-147.

⁸ *Farlati*, IV., 57.; *Theiner*, Mon. Hung. I., 463.-464. Zapuštene crkve, izrugivanje Kristovih svetinja, nepoštivanje križa te zanemarivanje (odbacivanje) pričesti i krštenja, oznake su bogumilstva. Prethodni primjeri bogumilstva mogu se vidjeti u praksi *ecclesiae bosnensis* iz vremena p ije 1203 (odnosno mogu se iščitati iz Bolinopoljske abjuracije u kojoj su se *priori* odrekli takve dotadašnje p akse) te u istovjetnoj p aksi zadnjega biskup *ecclesiae bosnensis*, zbog koje su ga optužili 1232. i zbog koje je bio smijenjen. Ti pda tci konkretno govore o kontinuitetu bogumilske/p tarenke p akse u Bosni u razdoblju od prije 1203. pa do 1319. godine, a takva se praksa nastavila sve do kraja Crkve bosanske 1459., pa i kasnije.

ali nije uspio. U taj su se sukob uključili i Mlečani, a zatim je nastala p**bu**na u gradu Trogiru, koji se odmetnuo od Mladenove banske vlasti. Razlog tih p**bu**na bila je loša uprava Bribiraca, a gradovi su se željeli prikloniti Mlečanima, koji su nudili zaštitu od Mladena i bolju up**avu**.

Na proljeće 132 . Mladen II. sazva**o** je *sabor hrvatskih knezova*, na kojem je p - kušao dobiti podršku i smiriti napeto stanje u Šibeniku i Trogiru. Na sabor su došli, između ostalih, knezovi Kurjakovići, Nelipčići, Mihovilovići i Stjepanići - budući Hrvatinići (koji su imali posjede na području rijeke Vrbasa). Detalji o tijeku događaja na saboru nisu p**z** nati, ali zna se da Mladen nije dobio p**dr**šku, nego su se p otiv njega još više usprotivili rođonačelnici hrvatskih kneževskih obitelji pa je skup završio n**p** ijateljskim razlazom.

Mlađi brat Pavao II. napustio je Mladena i prešao je na suprotnu stranu jer mu je, prema nekim izvorima, ponuđen banski položaj nakon što Mladen bude maknut s njega. Tako je banu Mladenu preostala samo podrška druge njegove braće i gradova koji su bili u njihovoj vlasti: Klisa, Š**p** ita, Omiša, Nina, Ostrovice, Bribira i Skradina.

Razmirica je eskalirala tako što su gradovi Šibenik i Trogir u kasno proljeće/rano ljeto iste godine sklop**li** obrambeni savez s Venecijom. Tako su bili izgubljeni za bana Mladena, pa i za ugarskoga kralja Karla I. Roberta. Nakon toga protubanska koalicija dobila je kraljevo odobrenje za svoje vojno djelovanje.

Kako je i zašto se razvio tako širok otpor hrvatskom banu? Neki izvori govore da je to bilo iz čiste zavisti zbog toga što je Mladen II. u svojim rukama držao preveliku moć u odnosu na ostale hrvatske knezove. Drugi izvori navode da je on postupao nasilno prema svojim podređenim velikašima Kurjakovićima, Nelipčićima, Mihovilovićima i Stjepanićima pa je to izazvalo njihov otpor. No iz svega što se zna proizlazi: da je Mladen pod svojom vlašću imao prevelik teritorij s kojim više nije znao niti dobro niti efikasno upravljati; da se upleo u avanturu zauzimanja Humske zemlje koju nije uspio vojno zadržati; da je donosio krive političke odluke kojima je od svojih podređenih velikaša sebi stvarao protivnike; da je loše upravljao dalmatinskim gradovima, pa ih je izgubio ne samo on, nego i Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo, što kralj Karlo I. Robert zaista više nije mogao tolerirati.

Toj protubanskoj koaliciji južnohrvatskih knezova Kurjakovića, Nelipčića, Mihovilovića i Stjepanića, budućih Hrvatinića, i dalmatinskih gradova Šibenika i Trogira, pridružili su se Babonići, na čelu s Ivanom, slavonskim banom te Kotromanići, p**ed**vođeni bosanskim banom Stjep**om** II. Kotromanićem, koji su djelovali po nalogu hrvatskougarskoga kralja Karla I. Roberta, uvjerenog da je nastup**lo** vrijeme da se zbaci Mladenova loša up**ava**.

U kasno ljeto 132 . velika se koali**cijska** vojska, kojoj je na čelu bio slavonski ban Ivan Babonić, p**j** avila u blizini Skradina gdje je u to vrijeme Mladen II. boravio. S mora koalicija je dobila potporu šibenskih, trogirskih i mletačkih galija te je cijelo područje Skradina i okolice postalo poprište oružanoga sukoba. Shvativši da se tu neće moći uspješno suprotstaviti, Mladen je sa svojim četama počeo uzmicati prema jugu, nastojeći doći na područje koje je bilo pod vlašću njegova brata Jurja II.

Odlučujuća bitka vodila se kod Bliske, današnje Blizne u zaleđu Trogira. U njoj su na jednoj strani sudjelovali braća Mladen i Juraj Šubić sa svojim saveznicima, a na

drugoj strani bila je vojska koalicije pod zapovjedništvom Ivana Babonića. O detaljima tijeka bitke nema pravih podataka, no zna se da su Mladenove snage izgubile bitku. On i njegov brat Juraj uspjeli su se spasiti i privremeno skloniti u Jurjevu utvrdu Klis.

Uskoro je u južnu Hrvatsku stigao hrvatsko-ugarski kralj Karlo I. Robert s vojskom od oko 20.000 ljudi. Mladen se pogrešno ponadao da će mu kralj pomoći, ali uzalud. Pobjednicima u netom vođenom ratu kralj je na saboru u Kninskoj tvrđavi dana 8. listopada 1322. potvrdio posjede i povlastice, a poraženoga je bana, koji je nešto kasnije također došao u Knin, zarobio i odveo sa sobom u Ugarsku. Tamo je Mladen proveo u zatočeništvu na kraljevom dvoru dvadesetak godina, sve do svoje smrti između 1323. i 1324. godine.

Nakon bitke kod Bliske, Mladen II. Šubić Bribirski izgubio je ne samo veliku bansku moć, posjede i utjecaj koje je do tada imao, nego i slobodu. Osim njega, i njegova su braća također bila na gubitku, pa čak i Pavao II. koji je bio na pobjedničkoj strani, jer nije postao hrvatsko-dalmatinski ban, što mu je prema nekim izvorima obećano. Obitelj Šubić izgubila je time nasljednost banskoga položaja. Za novog bana čak nije postavljen nitko s hrvatskog juga, nego Ivan Babonić iz Slavonije.

Ljetopisac Miha Madijev ovako je okarakterizirao bana Mladena: „*O Božja dobrota, koja ne ostavljaš niti jedno zlo nekažnjeno, niti jedno dobro nenagrađeno, vršeći u ovom životu nad grješnicima svoju osudu s milosrđnošću, i ne htijući trpiti tolika zla koja su u Hrvatskoj i Dalmaciji svakodnevno činili upravitelji toga bana (Mladina). Oni su, naime, otimali dohotke crkvama, brakove po Bogu sklopljene nisu ni malo poštivali, nego su žene i djevojke oskrvnjavali, trgovce pljačkali, kao što su i zemlje u posjedu primorskih i dalmatinskih građana silom otimali i između sebe ždrijebom dijelili, tvrdeći da njima pripada sve što je izvan gradova, ne samo po djedovskom pravu, nego i po pravu vlasti od Boga njima podijeljene ... Gdje je sada tvoja moć, bane Mladine, zbog koje si prezirao sve zemaljske kraljeve? Gdje je tvoje veličanstvo, zbog kojeg si prezirao da Boga i crkvu katoličku poštuješ, kad si sam birao biskupe, opate i opatice? Gdje je tvoja oholost zbog koje si pljačkao i osiromašivao građane Dalmacije i Hrvatske, koji su htjeli živjeti u miru i u skladu sa svojim pravicama? Gdje je tvoja razboritost, kad si više volio slušati doušnike nego dobre savjetnike? Često si čitao Sveto Pismo, ali nisi vršio riječi njegove i zato te Bog kaznio i odbacio, lišivši te tvoje državine!*”.

Nakon 1322. uspinjali su se Babonići, Nelipčići i knezovi Krčki, a u Bosni vlast je postupno jačao Stjepan II. Kotromanić. Mladenova braća (Juraj II., Pavao II., Grgur i Marko) te njihov idući naraštaj (Mladen III., Pavao III., Božidar, Pribko i Juraj III. - budući Juraj I. Zrinski) opstali su još tridesetak godina u južnoj Hrvatskoj. Novi kralj Ljudevit I. Veliki, sin Karla I. Roberta Anžuvinca, između 1345.-1347. uspio ih je pacificirati i zamjenom posjeda ili na neki drugi način djelomično raseliti u druge dijelove Hrvatske.

Stjepan II. Kotromanić, ban Bosne (1322.-1353.)

Pad Mladena Šubića zbio se sasvim sigurno u skladu sa željom ugarskoga kralja Karla I. Roberta, a i bosanski su bogumili bili zadovoljni što su se riješili gorljivoga katolika Mladena Šubića. Kotromanići su bili poznati po tome što su obdržavali slobodu

u Bosni uz poštovanje drevnih običaja⁹ pa su za Crkvu bosansku pod Kotromanićima nastupili najbolji dani.

Tako za vrijeme bosanskoga bana Stjepana II. Kotromanića, prema bosanskim dokumentima, nalazimo Crkvu bosansku potpuno etabliranu i priznatu od bosanskoga bana te je ona kao prava državna crkva prisutna oko 1329. u Moištrima, gdje su *stanak*, tadašnji *crkveno-politički sabor Bosne*, sačinjavali: veliki did Radoslav, veliki gost Radoslav, starci Radomir, Žun'bor i VI'čak te ban Stjepan II. Kotromanić, zajedno s najvažnijim plemićima Bosne.

Dominikanci su bili neuspješni u borbi protiv krivovjerja u Bosni. Zato su koncesiju za tu borbu, umjesto njih, dobili franjevci 1327. od avinjonskoga pape Ivana XXII. Franjevci su zatim 1340. dobili dozvolu od Stjepana II. Kotromanića da osnuju svoj prvi samostan i vikariju u Bosni. Za razliku od dominikanaca, koji su protiv bosanskih heretika djelovali inkvizicijskim istragama, dokazivanjem i lomačama, franjevci su u p idobivanju ljudskih duša djelovali uvjerenjem i p opvi jedanjem, a nikako lomačama. No usprkos tome, u to je vrijeme Crkva bosanska i dalje sve više jačala.¹⁰

Tvrtko, ban Bosne (1353.-1377.)

Tvrtko je svoj banski položaj sasvim sigurno dugovao hrvatsko-ugarskom kralju Ludoviku I. Velikom, što se vidi iz jedne ispave iz 1366. u kojoj ban Tvrtko ističe da vlada „*milošću božjom i kralja Ludovika*”.

Sigurni smo da je Tvrtko bio katolički kršten, ne samo zbog jakog utjecaja njegove majke katolkinje Jelene Šubić, nego i zbog činjenice da je kasnije bio katolički vjenčan (ne može se, naime, katolički vjenčati bez prethodnoga katoličkoga krštenja). No iako je mladi Tvrtko u svojoj ispravi od 13. veljače 1355. nazvao katoličkoga biskupa bosanske vikarije iz Đakova, Peregrina Saksonca, „*svojim duhovnim ocem*”, i iako ga je njegov nasljednik biskup Petar Siklosi vjenčao na njegovu biskupskom dobru blizu Đakova 8. prosinca 1374. s Dorotejom, kćeri bugarskoga cara Ivana Stracimira, u Tvrtkovo je vrijeme Crkva bosanska postala još važnija nego što je bila u vrijeme njegova strica Stjepana II. Kotromanića.

Juraj II. Šubić Bribirski (o. 1290.-1313.)

Juraj je obnašao čast kneza Tropolja (od 1311.) i spitskoga kneza, a od strica Jurja I. naslijedio je 1313. titulu „kneza dalmatinskih gradova” te čast trogirskoga, ninskoga i omiškoga kneza. Bio je drugi sin bana Pavla I., brat Mladena II., Pavla II., Grgura

⁹ „*Prednost njihove vladavine bijaše to što obdržavahu slobodu u Bosni uz drevne običaje.*” (*Orbini*, 1999., 41.)

¹⁰ Crkva je bosanska jačala otprilike sve do polovice XV. stoljeća, kad je katoličanstvo zadobilo prevlast nad Crkvom bosanskom. Franjevci su 1446. pokrstili bosanskoga kralja Tomaša Ostojića te do tada velik dio bosanskoga pučanstva. Kralj Tomaš Ostojić 1459. zabranio je djelovanje Crkve bosanske, dajući ultimatum njezinim članovima i vjernicima da se pokrste u katoličku vjeru ili ise iz Bosne. Tada je pokršteno oko 12.000 vjernika/članova Crkve bosanske, a samo ih je oko 50-60, zajedno s gostom Radinom prvo otišlo u Hercegovinu, a zatim zatražilo dozvolu od Venecije da prijedu na mletačko zemljište. Prema Orbiniju, Crkve je bosanske nestalo 1520. (*Orbini*, 1999., 415.)

IV. i Marka IV. Juraj je imao petoro djece: Mladena III. († 138.), Pavla III. († 1356.), Jelenu († 1378.), koja se udala za kneza Vladislava Kotromanića te je postala majka bosanskoga kralja Tvrtka I., Božidara (Deodat), († o. 1347.), koji je bio bribirski knez 1345.-1347., i kćer Katarinu. Juraj je bio najbliži suradnik svog brata Mladena II. Nakon njegova p da 132. godine postao je starješina roda Šubića. Vladao je iz Klisa.

Sukobljavao se s vojvodom Nelipcem II., Venecijom i pobunjenim Splitom. Godine 134. porazio ga je i zarobio Nelipac u bitci kraj Knina. Za vrijeme zatočeništva o njegovim se posjedima brinula supruga Lelka, koja je spriječila rasipanje njegove baštine. Oslobođen je 136. godine. Pregovorima je postigao sporazum sa Šibenikom i Splitom, vratio ih je pod svoj nadzor, ali 138. izgubio je Nin.

Pavao II. Šubić Bribirski (o. 129.-1347.) i njegov sin Juraj III.

Pavao je bio treći sin bana Pavla I. U izvorima se spominje od 101., kad je zajedno s braćom bio knez Tropolja. Bio je također i knez Trogira i Skradina. Nezadovoljan podjelom vlasti među braćom, predvodio je zajedno s drugim hrvatskim velikašima pobunu protiv brata, bana Mladena II., željeći se domoći banske vlasti. Nakon bratova poraza kod Blizne 132. nije uspio naslijediti banski položaj, niti postići prvenstvo u svojem rodu.

Podržavao je Mladena III. u borbi protiv drugih velikaša predvođenih vojvodom Nelipcem, za što je dobio upravu nad Ostrovcima. Podržavao je Mlečane u nastojanju da Vladislava 1344. Knin ne preda kralju, a zajedno s Mladenom III. podržavao je mletačku vojsku pri opsadi Zadra 1345.-1346. Ostrovicu, koja je bila ključ obrane Zadra, kao što je to Klis bio za obranu Splita, oporučno je ostavio maloljetnom sinu Jurju III., kojemu je za skrbnika postavio svog brata Grgura V.

No godinu dana poslije smrti Pavla II., Grgur V. uvidio je da se mora prikloniti kralju Ludoviku i otkloniti od Mlečana. U ime Jurja III. potpisao je 1347. ustupanje utvrde Ostrovice kralju, za što su Šubići u zamjenu dobili Bušku župu i slavonski grad Zrin. Od tada je u povijesti ta grana knezova Bribirskih postala poznata kao knezovi Zrinski. Juraj III. preuzeo je Zrin iste 1347. godine te se otad u povijesnim izvorima navodi kao Juraj I. Zrinski. Ludoviku je Ostrovica trebala za novi obračun i rat s Venecijom.

Mladen III. Šubić Bribirski (o. 1315.-1380.)

Mladen III. Šubić Bribirski bio je najstariji sin kneza Jurja II. i kneginje Lelke. Imao je dva brata (Pavao III. i Božidar) i dvije sestre (Jelena i Katarina). Bio je unuk bana Pavla I. i nećak bana Mladena II. Budući da su mu stričevi imali upravu nad najvažnijim bribirskim utvrdama, Bribirom i Ostrovcima, te vlast nad srednjodalmatinskim gradovima, Mladen III., poslije očeve smrti, baštiniio je vlast nad utvrđenim Klisom, Skradinom i nekadašnjim upravnim knezova Kačića, Omišem, ali nije uspio vratiti banski položaj u svojoj obitelji.

Uz strica Pavla II., Mladen III. bio je prvi član glavne grane bribirskih knezova koji je nazivan prezimenom Šubić. U narodnoj tradiciji u okolici Klisa i Omiša ostao

je upamćen kao plemenit i human vladar i branitelj Hrvata (lat. Clipeus Croatorum, tj. Štit Hrvata).

Kao maloljetan, naslijedio je 1328. svoga oca Jurja II. u iznimno nepovoljnim okolnostima. Upravu nad njegovim posjedima, do njegove punoljetnosti zadržala je majka Lelka († o. 1337.), koja je odlučnom politikom uspjela očuvati sinovu baštinu i spriječiti daljnje mletačke pokušaje širenja na račun Bribiraca.

Nakon poraza Mladena II. kod Bliske 1329. godine, Hrvatska je bila prepuštena samovolji obitelji knezova Nelipčića i Kurjakovića. Te su obitelji također sprječavale kralja Karla I. Roberta u provođenju njegove vlasti, ali nisu uspjele nadomjestiti moć Bribiraca. Poslije pada Mladena II., najmoćniji velikaš u Hrvatskoj bio je vojvoda Nelipac II. Nelipčić, koji je oko sebe okupio većinu hrvatskih velikaša. Njegovo je sjedište od 1324. postao utvrđen i strateški važan grad Knin.

Mladen III. odlučio je vratiti ugled bibrirskom rodu pa je u sukobu 1335.-1336. porazio vojvodu Nelipca i njegove saveznike. Vojnim mjerama i diplomacijom nametnuo se kao vođa roda Šubića te je stekao položaj jednog od najmoćnijih velikaša u Hrvatskoj.

Nakon kraćeg ratovanja u Bosni, sklopio je 1338. godine savez s bosanskim banom Stjepanom II. Kotromanićem i kao zalog miru dao svoju sestru Jelenu za ženu knezu Vladislavu, bratu bana Stjepana. Ona je postala majka budućeg bana i kralja Tvrtka I.

Poslije smrti vojvode Nelipca II. 1339. godine, Mladen III. postao je glavni protivnik uspostave kraljevske vlasti u Hrvatskoj. Zajedno sa stricem Pavlom II. podržavao je mletačku opsadu Zadra 1345.-1346. Godine 1347., oženio se Jelenom Nemanjić, sestrom srpskog kralja Stefana Dušana (1331.-1355.), da bi time ojačao svoj položaj. S njom je imao Mladena IV. Šubića i Katarinu Šubić († 1358.).

Mladen III. ostao je protivnik kralja Ludovika i saveznik Mlečana, čak i nakon bibrirskog ustupanja Ostrovice kralju Ludoviku 1347. i preseljenja Grgura V. i Jurja III. Šubića u Zrin. U proljeće 1358. Mladen je potpisao dogovor s Venecijom da ga dužd proglasi markizom Hrvatske te se spremao započeti opći napad da bi izbacio vojne snage kralja Ljudevita iz Hrvatske. Međutim, usred priprema, razbolio se od kuge i iste godine umro u Trogiru. Sahranjen je u trogirskoj katedrali sv. Lovre, a njegove posjede naslijedio je njegov posmrtno rođeni sin Mladen IV.; oko skrbništva nad njim sukobljavali su se Mladenov brat Pavao III. i Mladenova udovica Jelena († 1355.).

Vladavina Karla I. Roberta Anžuvinca (1309.-1342.)

Iako je Karlo I. Robert bio je okrunjen tri puta, namjeravajući tako zadovoljiti i smiriti ugarsku vlastelnu, on ih je svejedno morao poraziti još dvadesetak godina nakon svoje treće krunidbe. Najveće probleme pravio mu je velikaš Matija Čak Trenčinski, ali ni njegova smrt 1311. godine nije donijela potpun mir. Tek nakon neuspješnog atentata 1318. Karlo je uspio skršiti revolt ugarskih velikaša i potpuno osloboditi Ugarsku.

Situacija u Hrvatskoj bila je još lošija za Karla jer u njoj on nije nikad uspio potpuno nametnuti svoju vlast. Na sjeveru (u Slavoniji) morao je umiriti moćne Gisingovce i Baboniće u širenju kraljevske vlasti u središnjoj Hrvatskoj. Prvo mu je smetao moćni hrvatski ban Pavao I. Šubić Bibrirski († 1312.), koji je u nasljednoj vlasti imao čitavo

Hrvatsko Kraljevstvo južno od Gvozda, a koji je od 1299. godine bio još i „gospda r Bosne” (*dominus Bosnae*); zatim Mladen II. Šubić Bribirski (1321.- 1328.), koji zbog svoje loše uprave nije uspio održati moć roda knezova Bribirskih nego je poražen od kraljeve protiv otubanske koalicije u bitci kod Bliske 1321. godine. Čak niti tada Karlo I. Robert nije uspio uspostaviti kraljevsku vlast nad Hrvatskom južno od Save jer se kao vođa pobune protiv kraljeve vlasti nametnuo moćni vojvoda Nelipac II. Nelipčić, koji je 1324. istjerao kraljevu posadu iz Knina i naselio se u tom gradu. Njega kralj Karlo I. Robert nije uspio podvrgnuti pod svoju vlast sve do kraja svog života.

Lošu upravu Mladen II. i borbe između vlastele u južnoj Hrvatskoj iskoristili su Mlečani. Oni su pod svoju vlast povukli Trogir i Šibenik (1321.), Špat (1327.) i Nin (1328.).

Politička reforma. Želeći učvrstiti kraljevsku vlast i spriječiti feudalnu anarhiju, Karlo I. počeo je stvarati kraljev apsolutizam, uzimajući u obzir zasluge za državu prilikom postavljanja plemića na položaje, a ne njihovo podrijetlo. Tom je reorganizacijom Karlo sredio pitanje feudalaca.

Porezna i financijska reforma. Tim je reformama Karlo počeo jačati državnu ekonomsku moć. Uz pomoć nekoliko donesenih zakona trgovci su dobili olakšice za trgovinu, a pojačana trgovina donijela je kraljevoj blagajni uvećane porezne prihode. Taj novac nije upotrijebljen za luksuzni život kralja, kao što je bilo uobičajeno drugdje u Europi, nego ga je Karlo usmjeravao prema vojsci da bi hrvatsko-ugarska država mogla postati vojna velesila.

Vanjska politika. Koristeći tako uvećanu državnu vojnu moć, Karlo I. Robert okrenuo se prema svojim susjedima. S Poljskom je 1335. sklopio o vojni savez protiv Habsburgovaca, a taj se savez ubrzo pretvorio u objavu rata Svetom Rimskom Carstvu i Austriji. Pobjednički završetak toga rata 1337. povećao je paniku u uznemirenoj Veneciji i papinskoj državi zbog kraljeve želje da osvoji Napulj i ujedini oba kraljevstva. Iako su taj Karlov plan te dvije sile uspjele spriječiti, morale su potvrditi sporazum iz 1335. prema kojem će se mlađi kraljev sin Andrija oženiti kraljicom Napulja i postati tamošnji kralj. No najveći kraljev uspjeh bilo je sklapanje sporazuma o nastanku personalne unije Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva s Poljskom 1335. godine. Prema tom sporazumu, nakon smrti poljskoga kralja Kazimira III. trebao ga je naslijediti Karlov najstariji sin Ludovik, koji je ujedno bio nećak poljskoga kralja. Ta personalna unija realizirana će se 1370. godine.

Kralj Karlo I. Robert imao je djelomičnog uspjeha na Balkanu. U ratu sa srpskim kraljem Stefanom Milutinom (1282.-1314.) osvojio je 1314. godine Mačvu i Beograd, koji je trajno ostao u ugarskoj vlasti. Nešto kasnije, imao je problema u Vlaškoj Kneževini, gdje se 1325. protiv njega pobunio protivotno lojalni vojvoda Basarab I. Vojna intervencija provedena je tek 1330. godine, no ona je rezultirala katastrofalnim porazom kralja u bitci kod Posade. Nakon ponižavajućega kraljeva bijega u posuđenoj odjeći, pobjednik Basarab postao je osnivač vlaške države.

Karlo I. Robert umro je 16. srpnja 1341. godine u Višegradu, ostavljajući svome sinu Ludoviku I. Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo i poljsku krunu, na koju će, međutim, morati čekati još 28 godina.

Ludovik I. Veliki (1342.-1382.)

Kao jedan od svojih prvih zadataka, Ludovik je želio uspostaviti kraljevsku vlast u Hrvatskoj, koja je tamo postojala samo formalno, ali ne i stvarno, jer su na tom području gotovo samostalno vladali južnohrvatski velikaši Šubići, Nelipčiči i Kurjakovići. Želio je p otjerati Veneciju s hrvatske obale, koju su Mlečani stvarno, iako ne i formalno, stavili pod svoju vlast. Toj je Ludovikovoj namjeri pogodovala iznenadna smrt kneza Nelipca II. Nelipčića (1342.), koja je potpuno preokrenula odnos snaga u južnoj Hrvatskoj.

Opsada i zauzimanje Knina. Odmah nakon smrti kneza Nelipca II., Ludovik je počeo realizaciju svojega plana. Stoga su se Mlečani uzbunili te su pozvali sve svoje podložne gradove i saveznike „u Slavoniji“, kako su oni nazivali sve krajeve južno do Drave pa do Jadranskog mora, da pruže svu moguću pomoć Nelipčevoj udovici Vladislavi, koja je s malodobnim sinom Ivanom Nelipčičem vladala u Kninu. Mletačka diplomacija objedinila je tada hrvatske velikaše Šubiće, Nelipčiče i Kurjakoviće, a i uprave dalmatinskih gradova u savez protiv kralja Ludovika. Posebno se jak p itisak vršio na Vladislavu i njezina malodobnoga sina Ivana da se ne idu pkl oniti kralju jer je mletački Senat odmah definirao da je Knin „*ključ cijele Hrvatske*“ i da ga kralj nips to ne smije dobiti. To je znao i Ludovik, koji je na Knin 1343. poslao bana Nikolu Bánffyja na čelu vojske od 4.000 ljudi. Budući da ban Bánffy nije uspio zauzeti Knin na juriš, počeo ga je opsjedati. Tada se Vladislava, jer nije imala sredstava da dulje izdrži opsadu grada, nagodila s banom i obećala mu da će, ako ban prekine opsadu, poslati kralju opunomoćenoga glasnika koji će mu u njezino ime predati Knin. Nakon toga ban Bánffy vratio se na sjever. Međutim, mletački poslanici uspjeli su odgovoriti Vladislavu od slanja opunomoćenoga poslanika kralju te su ohrabivali nju i njezina brata kneza Grgura Kurjakovića da pruže vojni otpor kralju.

Takvo stanje nije moglo dugo potrajati. Prema pisanju anonimnoga pisca opsade Zadra (*Obsidionis Iadrensis libri duo*), kad je kralj čuo da se kneginja predomislila, planuo je strašnim gnjevom te odlučio da će sve gradove i utvrde u Hrvatskoj pokoriti pod svoju vlast, makar na to morao potrošiti polovicu blaga svoje države. Zato je Ludovik od početka 1345. počeo formirati svoju vojsku te se u kasno proljeće na čelu svoje velike vojske od 300.000 vojnika uputio prema Kninu. Prije njega pod Knin su u drugoj polovici lipnja došli ban Bánffy i ban Stjepan II. Kotromanić sa oko 10.000 vojnika te su stali nagovarati Vladislavu da ne pruži vojni otpor kralju, nego da mu u miru preda grad. Vladislava, svjesna svog slabog položaja i lišena vojne pomoći Mlečana, krenula je kralju u susret i u srpnju 1345. našla ga pred Bihaćem, gdje mu je predala Knin. Kralj joj je tada oprostio i ostavio joj stare posjede Nelipčića: Sinj, Kamičak na Krki i Brezovo Polje, a njezina sina Ivana imenovao je vitezom, koji je time postao prvi od kralja proglašen vitez u Hrvatskoj.

Kad je Ludovik stigao u Knin, svi dalmatinski gradovi poslali su mu p sma vjernosti i darove. Mlečani su šutke prešli preko toga jer su gradovi i dalje formalno bili kraljevi. No nisu mogli podnijeti to što su zajedno s predstavnicima ostalih gradova došli i Zadranj. Zadar su Mlečani držali svojim nakon što su ga 1313. oduzeli Mladenu II. Šubiću. Kralj je zatim ostavio bana Nikolu Bánffyja u Kninu, no sam se nije usudio krenuti dalje na Mlečane, niti na knezove Šubiće Bribirske, nego se vratio u Ugarsku.

Borba za Zadar 1345.-1346. Uskoro se u kolovozu 1345. mletački admiral Pietro Canale s mornaricom pojavio pred Zadrom i zatražio da Zadrani predaju Mlečanima sve kule u gradu i izvan njega te da razore gradske bedeme, inače će ih se smatrati neprijateljima Mletačke Republike. Gotovo istodobno pred Zadar je stigao Marko Giustiniani i doveo mletačku kopnenu vojsku od 20.000 vojnika. On je u rujnu blizu grada počeo graditi jaku utvrdu od kamena i drva, zvanu bastida. Ona je trebala braniti pristup gradu s kopna. S tri strane bila je opasana zidovima od kamena, a sa četvrte, južne strane, oplakivalo ju je more. Kad je bila gotova, bila je tako prostrana da se u nju mogla skloniti čitava kopnena mletačka vojska ako bi došla vojska kralja Ludovika.

Na to je gradska vlast poslala novo pismo kralju Ludoviku i zamolila ga za pomoć. Mlečani su tada počeli pljačkati i paliti sela u okolici Zadra i po otocima. Tada se u grad sklonilo oko 20.000 ljudi, od kojih je samo 6.000 bilo spremno za obranu grada. Istodobno su Mlečani od drugih dalmatinskih gradova i hrvatskih velikaša zatražili pomoć protiv Zadra. Od plemića odazvali su se jedino knezovi Šubići Bribirski, Pavao II. i Mladen III., koji je čak došao u mletačku bastidu sa svojom vojskom. Knezovi Nelipčići u to vrijeme već su bili pacificirani, a Kurjakovići se nisu tada usudili iznevjeriti kralja koji ih je nedavno primio u milost. Gradovi Split, Trogir, Dubrovnik, Šibenik i Pag opremili su po jedan ratni brod.

Na početku studenoga došli su banovi Nikola Bánffy i Stjepan II. Kotromanić s vojskom od oko 10.000 vojnika u Mogorovu dubravu blizu Vrane. No zbog slabih snaga nisu se usudili udariti na bastidu i slomiti opasadu Zadra. Zbog toga su 20. studenog otišli, Nikola Bánffy vratio se u Knin, a Stjepan II. Kotromanić u Bosnu.

Mlečani su pričekali zimu te su tada s mora krenuli u napad na zadarsku luku. Zapovjednik brodovlja Pietro Civrano uspio je raskinuti lanac koji je sprječavao ulaz neprijateljskih galija u Jazine, ali napad je odbijen. Zatim su nekoliko mjeseci kasnije Mlečani napali grad s kopna, ali ponovno su odbijeni.

U lipnju 1346. stigao je pred Zadar kralj Ludovik zajedno s banovima Bánffyjem i Stjepanom II. Kotromanićem, knezovima Frankopanima i Kurjakovićima, akvilejskim patrijarhom Bertrandom te s velikom kraljevom vojskom, koja je prema nekima brojila 30.000, prema drugima 200.000 vojnika. Vjerojatno je imala između 80.000 i 100.000 vojnika. Nakon što su zauzeli Zemunik, spremali su se razbiti mletačku opsadu Zadra.

Kraljeva pretežno konjanička vojska, kojoj su se pridružili Zadrani, opasala je 15. lipnja tri kopnena zida mletačke utvrde bastide, u kojoj je bilo oko 16.000 vojnika. Vojska sa sobom nije donijela ratne opasne strojeve i splošne topove, pa su ih posudili od Zadrana. Zatim su pod zapovjedništvom bana Bánffyja počeli opsadu utvrde. Više dana trajalo je izbacivanje raznih projektila na bastidu, a rano ujutro 1. srpnja krenuli su u juriš. Iako se do podneva smjenjivao jedan val juriša s drugim, nisu uspjeli zauzeti mletačku utvrdu, koju je branila ne samo kopnena vojska sa zidina, nego je i pomorska vojska s brodova gađala napadače raznim projektilima. Tada je ipak kraljeva vojska uspjela zauzeti tri kule bastide. Vojnici podmetnuše vatru. No toga dana nije bilo vjetrova pa se vatra nije mogla brzo raspirati. Mletačke su se snage brzo sabrale te su poduzele kontranapad na zauzete kule, u kojem su uspjeli suzbiti kraljeve vojnike i ugaziti vatru.

Ohrabreni što su uspjeli obraniti bastidu, Mlečani su se odlučili da munjevito krenu u daljnji napad na kraljeve čete. Otvorili su sva vrata bastide te su provalili na polje i

trkom krenuli u potjeru za suzbijenim kraljevim četama, a onda su se oborili na čitavu kraljevu vojsku. Njima su se pridružile pomorske čete s 30 galija i mnogo drugih lađa, koje je kraj obale usidrio Petar Civrano. Tako se kraljeva vojska našla između dvije vatre: sprijeda ju je napadala mletačka kopnena vojska, a s boka čete s brodova. Budući da prevelika kraljeva konjička vojska nije imala dovoljno prostora da se razvije, Mlečani su je uspjeli pognuti sve do njezinih šatora i zadarskih jaruga, tako da ona nije mogla obraniti niti svoje utvrde, niti ratne strojeve, koje su Mlečani zatim zapalili ili srušili.

Bitka se svršila pobjedom Mlečana. Više od 7000 kraljevih i zadarskih vojnika bilo je pobijeno, a još više ranjeno (samo Zadrana 400). Ban Bánffy je zadobio dvije teške rane, gotovo smrtonosne. Mlečani su izgubili oko 500-600 vojnika, a više od toga broja bilo je ranjeno.

Razlozi neuspjeha kraljeve vojske bili su ovi: u uvjetima napada s čela i boka bila je prevelika za skućeni prostor na kojem nije mogla izvršiti manevar; sastojala se pretežno od konjanika s malo pješaka, a konjanici nisu podobni za juriš na zidine utvrde; nije imala dovoljno velikih opsadnih strojeva i sprava; nije imala mornarice koja bi je štitila s mora.

Budući da su mu opsadni strojevi i sprave bili uništeni, Ludovik se morao vratiti u Ugarsku; ban Bánffy zbog teških rana bio je neko vrijeme oslobođen vršenja banske vlasti, a Zadar se bezuvjetno morao predati Mlečanima. Tako je završio prvi Ludovikov pokušaj za izbacivanje Mlečana s hrvatske obale.

Ludovikove pripreme za konačni obračun s Venecijom. Borba za Zadar između 1345. i 1348. godine završila je 1348. Ludovikovim porazom pred Zadrom i primirjem s Venecijom 1348. Ugovoreno osmogodišnje primirje s Venecijom, koje je Ludoviku bilo potrebno radi intervencija u Napulju, gdje je bio ubijen njegov brat Andrija, suprug napuljske kraljice Ivane I. i gdje je Ludovik želio osigurati anžuvinsku kraljevsku baštinu - nije ga omelo da 1352. sklopi savez s Đenovom „na propast grada i dužda Venecije”. Zatim se Ludovik upleo u Bosni, Srbiji i Poljskoj, a istovremeno je zavarao Mlečane da će im ustupiti Dalmaciju za 100.000 dukata, u vrijeme kada se zapravo spremao na konačan obračun s njima.

Podvrgavanje južnohrvatskih velikaša 1345-1347. pod kraljevu vlast, preduvjet za novi rat s Venecijom. Prije primirja s Venecijom 1348. kralj je Ludovik u južnoj Hrvatskoj također uspio suzbiti moć hrvatskih velikaša Šubića, Nelipčića i Kurjakovića i na tom području nametnuti svoju vlast. Šubići Bribirski, koji su u ratu Ludovika s Mlečanima 1345.-1346. stali na mletačku stranu (Pavao II.), shvatili su 1347. (Grgur V.) da je bolje da kralju predaju utvrdu Ostrovicu, koju su Mlečani držali „*ključem obrane Zadra*”,¹¹ te su napustili južnu Hrvatsku. U zamjenu su dobili Bušku župu i slavonski grad Zrin te su od tada u povijesti poznati kao knezovi Zrinski. Nelipčići (Nelipići) bili su obitelj od roda Snačića (Svačića), koja je prvotno imala posjede na teritoriju Cetinske županije. Nakon poraza Mladena II. Šubića 1322., vojvoda Nelipac II. Nelipčić zauzeo je 1324. Knin, istjerao kraljevu posadu iz njega te se nastanio u njemu. Pod svojom vlašću tada je imao Cetinsku, Kninsku i Psetsku županiju te se nametnuo kao najjači velikaš u južnoj Hrvatskoj. Karlo I. Robert nastojao je skršiti njegovu moć te

¹¹ U ime malodobnog Jurja III., predaju Ostrovice kralju potpisao je njegov stric Grgur V. Juraj je preuzeo Zrin 1347. te se u povijesnim izvorima otad navodi kao Juraj I. Zrinski.

je 1326. poslao vojsku na njega pod vodstvom bana Mikca, no nju je vojvoda Nelipac razbio, nakon čega je potpuno samostalno vladao na svojem području do svoje smrti 1344. Nakon što je njegova udovica Vladislava 1345. kralju Ludoviku predala Knin, koji su Mlečani držali „*ključem cijele Hrvatske*”, kralj joj je ostavio Sinj sa Cetinskom županijom, Brečevo, Kamišćac na Krki, Ključić i Nečven. Time je moć Nelipčića bila slomljena pa su nakon toga oni postali vjerni kraljevi vazali. Kurjakovići su bili obitelj od roda Gusića, koja je od početka 14. stoljeća držala Krbavsku županiju, a uz nju Ličku, Bužansku, Humsku i Nebljušku županiju. Kurjakovići su vojvodi Nelipcu II. pomagali zauzeti Knin jer je Vladislava, žena vojvode Nelipca, bila njihova rođačka. Kraljevsku vlast priznali su tek 1345., kad je kralj Ludovik zarobio starješinu njihova roda, kneza Grgura, nakon čega su postali kraljevi vazali.

Podvrgavajući južnohrvatske velikaše pod svoju vlast, Ludovik je sebi osigurao hrvatsko zaleđe za predstojeći rat s Venecijom, na koji se spremao.

Ludovikova ženidba. Ludovik se također rodbinski povezao s bosanskim banom Stjepanom II. Kotromanićem: njegovu je kćer Elizabetu 1357. uzeo za svoju ženu. Time je kao miraz zadobio Hum, Krajinu i Završje te je tako dodatno ojačao svoje zaleđe u tada već tekućem ratu s Venecijom.

Novi rat s Venecijom 1357. – 1358. Taj se rat najviše vodio u sjevernoj Italiji, a hrvatsko-dalmatinskom banu Ivanu Čusu povjerio je vojne akcije na hrvatskom teritoriju. Kralju Ludoviku i banu Čusu podvrgnuli su se redom gradovi Šibenik, Trogir i Šibenik, a u prosincu 1357. zauzeo je ban Čus grad Zadar, koji je od kralja dobio potvrdu starih privilegija. Nakon toga kralju su se predali Brač i Hvar.

Hrvatska ponovno ujedinjena pod kraljem Ludovikom. Kad je 15. I. 1358. Ludovikova vojska pobijedila mletačku vojsku kod Nervesa na Piavi, Venecija je zatražila mir, koji je potpisan 18. II. 1358. u sakristiji crkve sv. Frane u Zadru. Tu su se mletački poslanici pred Ludovikom i crkvenim i svjetovnim dostojanstvenicima odrekli „*cijele Dalmacije i to od polovine Kvarnera do granica Drača*”, sa svim gradovima, zemljama, tvrđavama, otocima, lukama i pravima, a njihovi duždevi naslova „*Dalmatiae atque Croatiae dux*”. Sve su to morali izručiti Ludoviku u roku od 22 dana od dana potpisivanja mira, a kralj se obvezao vratiti Veneciji sve zauzete krajeve na njihovu teritoriju oko Trevisa i u Istri. Na temelju sklopljenog ugovora s Ludovikom u Višegradu (27. V. 1358.), Dubrovnik je također priznao vrhovnu vlast ugarskoga kralja, uz godišnji porez od 500 dukata, ali je zadržao svoju samostalnost. Nakon toga ga je Ludovik nazivao „*naš dubrovački grad*” (1359.). Tako je Ludovikovom umješnošću Mletačka Republika bila istjerana s hrvatske obale na pedeset godina, a čitava je Hrvatska postala ujedinjena pod njegovom vlašću.

Ludovik na vrhuncu moći vlada od Baltika do Jadrana. Godine 1378. sukobile su se Venecija i Đenova. Rat u koji se Ludovik upleo kao saveznik Đenove, završio je na moru pobjedom mletačke ratne mornarice kod Chioggie (180 .), nakon čega su Đenovežani bili primorani napustiti Jadran. No budući da je Ludovik čvrsto stajao na mletačkom području kod Trevisa, mirom u Torinu (8. IX. 181 .) Venecija je morala potvrditi sve točke Zadarskog mira iz 1358., obvezavši se dodatno na plaćanje tributa od 7.000 dukata. Ludovik I. Veliki od 1370. godine bio je još i poljski kralj, on je tada bio na vrhuncu svoje moći, vladajući područjem od Baltika do Jadrana.

Ludovik I. Anžuvina 1358. ulazi u Zadar. Prizor na škrinji sv. Šimuna u Zadru

Budući da je postigao mnoge uspjehe na unutarnjem i vanjsko-političkom polju, s p avom je dobio nadimak Ludovik I. Veliki. Umro je godinu dana nakon mira u Torinu, 10. IX. 1382. Na mađarskom prijestolju naslijedila ga je starija kći Marija, a na poljskom mlađa kći Jadviga.

*

Nakon tako opširno opisanoga povijesnoga konteksta, može se realno sagledati uloga i važnost bana Nikole Bánffyja.

Nikola Bánffy (Banfić) od Lendave, ban čitave Slavonije 1343.-1345. i ban čitave Slavonije i Hrvatske, tj. slavonsko-hrvatsko-dalmatinski ban od 1345.-1346. i od 1353.-1356.

Od najranije mladosti boravio je na dvoru kralja Karla Roberta, koji mu je ps lije pada Gisingovaca¹² vratio očinsko imanje Lendavu, koju su 1323. Gisingovci oteli njegovoj obitelji. Otada je Nikola Bánffy bio pristalica i vjeran provoditelj kraljeve pl itike p otiv nepkor noga hrvatskoga p emstva p je nakon smrti bana Mikca ps tao ban čitave Slavonije.

Pečat Nikole Bánffyja

Odmah nakon imenovanja 1343. sazvaio je sabor u Križevcima, da bi riješio financijska pitanja banovine. Nedugo nakon toga, 1344. godine, iznenadno je umro vojvoda Nelipac II. Nelipčić, što je promijenilo odnos snaga u južnoj Hrvatskoj. Zbog toga

¹² Gisingovce je porazio ban Mikac Mihaljević 1339. godine.

je kralj naredio banu Bánffyju da krene tamo i pokori nepokorne i ojačale Nelipčiče, Kurjakoviće i Šubiće Bribirske, koji su onemogućavali provođenje kraljeve vlasti na svom području. Tom je smrću banu Bánffyju bila olakšana borba protiv Nelipčičeve udovice Vladislave te je ban došao pod Knin. Ne mogavši zauzeti grad na juriš, počeo ga je opsjedati. Videći da ne može dulje izdržati opsadu, Vladislava se u tijeku opsade nagodila s banom da on prekine opsadu, a da će ona Ludoviku poslati opunomoćenoga glasnika koji će kralju u njezino ime predati Knin. Držeći se dogovora, ban se vratio u Slavoniju, no Vladislava, na nagovor Mlečana i nekih hrvatskih velikaša, nije održala svoj dio nagodbe s banom. Zbog toga je iduće 1345. godine kralj Ludovik s kraljevskom vojskom krenuo na Knin da bi ga zauzeo silom. Međutim, na nagovor banova Bánffyja i Stjepana II. Kotromanića, Vladislava je preduhitrila kralja te ga je posjetila dok je još bio pred Bihaćem i tamo mu predala Knin. Kralj je potom ostavio bana Bánffyja u Kninu, ali nije se usudio krenuti dalje na Mlečane, niti na knezove Šubiće Bribirske, nego se vratio u Ugarsku.

Zatim je ban Nikola Bánffy, zajedno s bosanskim banom Stjepanom II. Kotromanićem, sudjelovao iste 1345. godine u ratu protiv Mlečana, koji su opsjedali Zadar; no bili su preslabi da bi mogli poduzeti akciju za spas opsjednutoga Zadra. Zbog toga se ban Bánffy vratio u Knin, a ban Stjepan II. Kotromanić u Bosnu.

Godine 1346. ponovno je ban Bánffy s kraljem Ludovikom i drugima došao pred opsjednuti Zadar, ali Mlečani su ih tamo, na užas kralja i bana, porazili. Kralj se vratio u Ugarsku, a ban je zadobio teške rane zbog kojih je dulje bio oslobođen vršenja banske vlasti. Od 1353.-1356. ponovno se ban Nikola Bánffy spominje u ispravama kao ban „*čitave Slavonije i Hrvatske*”, dakle, tada je pod njegovom vlašću bio čitav teritorij Hrvatske. Tek nakon njegove smrti 1356. postoje u Hrvatskoj ponovno dva bana, jedan za Slavoniju, drugi za Dalmaciju i Hrvatsku.

Dosad poznati tipovi novca koje je kovao ban Nikola Bánffy

U literaturi su navedeni sljedeći tipovi novca koje je kovao ban Nikola BÀNFFY:

Denar 1343.-1346.

Avers: Kuna u trku na desno, iznad nje kruna, ispod kune trolist djeteline. Između dvije biserne ogrlice teče natpis:

MORATTI NICOLTI • BARI *

Revers: Unutar biserne ogrlice patrijarhalni križ. Ispod vodoravne grede križa dvije bikovske glave s križem među rogovima. Gore dva polumjeseca. Sigle:

B R

Ag. Promjer 14 mm, prosječna težina 0,43 g.

Avers: Kuna u trku na desno, iznad nje kruna, ispod kune trolist djeteline. Između dvije biserne ogrlice teče natpis:

MONETA NICOLAI · BANI *

Revers: Unutar biserne ogrlice patrijarhalni križ. Ispod vodoravne grede križa dvije bikovske glave s križem među rogovima. Gore dva polumjeseca. Sigle:

B   R

Ag. Promjer 14 mm, prosječna težina 0,43 g.

Taj je denar dizajniran u skladu s dotadašnjim dizajnom banskih denara.

Denar 1353.-1356.

Avers: Veliki stilizirani ljiljan u sredini. Oko njega u dvostrukoj bisernoj ogrlici teče natpis:

MDP SCLAVONIAM *

(Moneta ducis per Sclavoniam)

Revers: U sredini okrunjena kaciga na lijevo; kruna je ukrašena glavom noja koja u kljunu ima potkovu te sa dva paunova pera. Sigle:

R I [B] T

(Nicolaus Banus)

Ag. Promjer 15 mm, težina 0,63 g. Unikat.

Međutim, taj tip Bánffyjeva denara, koji se sasvim sigurno počeo kovati u vrijeme i pod utjecajem hercega Stjepana (1353.-1354.), brata kralja Ludovika, potpuno je drukčije dizajniran od dotadašnjeg uobičajenoga dizajna banskih denara te je sasvim pod utjecajem anžuvinske heraldike. Na aversu nema kunu nego anžuvinski ljiljan, a na reversu nema patrijarhalni križ s glavama kralja i hercega nego Ludovikov anžuvinski grb, kacigu s glavom noja i pt kovom i p rjem.

Poludenar 1353.-1356.

U našoj literaturi taj tip Bánffyjeva novca različito se naziva: obol (Truhelka, Cvetko) i poludenar (Dolenec, Mimica). Mi se priklanjamo nazivu poludenar jer taj tip novca u pravilu ima isti dizajn kao i denar, otporilike je za polu lakši od denara i velik je 10-12 mm. Zbog toga ga naziv poludenar dobro opisuje.

Avers: U sredini polu umjeseć i šestokraka zvijezda, sa strane dvije bobice. Unutar dvije kružnice naokolo i natraške teče natpis:

ⲚⲘ ⲒⲚ ⲟⲓⲏ = ⲒⲒⲞⲟ[Ⲓ]ⲚⲒ ⲖⲚ⁽ⁿⁱ⁾

Revers: Prednji dio kune (tj. pola kune) na lijevo; u nastavku tri bobice; gore trolist biljke, dolje obrnuti polu umjeseć, u polju dvije bobice.

Ag. Promjer 10,5-12 mm, prosječna težina 0,40 g.

Avers: U sredini polu umjeseć i osmokraka zvijezda, sa strane dvije bobice. Ispod kružnice naokolo i natraške teče nečitki natpis:

Ⲛ ⲟⲓⲏ = ⲒⲒⲞⲟ(Ⲓ)[ⲒⲒ] [Ⲗ] Ⲛ⁽ⁿⁱ⁾

Revers: Prednja polovica kune (tj. pola kune) na lijevo; u nastavku tri bobice; gore cvijet, dolje obrnuti polu umjeseć, u polju dvije bobice.

Ag. Promjer 11 mm, prosječna težina 0,32 g. Unikat.

Iako se Bánffyjev poludenar veličinom i težinom uklapa u definiciju poludenara, on je potpuno drukčije dizajniran od uobičajenoga pravila za dizajn poludenara. Ne samo da na aversu nema uobičajenu kunu, nego na aversu nema niti ljiljan koji se nalazi na Bánffyjevom denaru iz istog razdoblja. Isto tako, na reversu nema dotad uobičajeni patrijarhalni križ s glavama kralja i hercega, a nema niti kacigu s nojevom glavom i perjem, kakva se nalazi na njegovu denaru iz istog razdoblja. Jedina usporednica u dizajnu Bánffyjeva denara i poludenara iz razdoblja 1353.-1356. jest to da su oba netipično dizajnirana. Umjesto navedene heraldike, Bánffyjev poludenar na aversu ima heraldiku slavenskoga grba, polumjeseć i zvijezdu, a na reversu pola kune, koja moguće označava njegovu vrijednost po usporednici: ako je kuna na dotadašnjem dizajnu denara grafički označavala da je to denar, onda pola kune na Bánffyjevom poludenaru grafički označava da je to poludenar.

Rezime: Kao što se vidi, ban Nikola Bánffy kovao je dva tipa denara u dva različita razdoblja svoje vladavine (1343.-1346. i 1353.-1356.), potpuno različita po dizajnu. Također je kovao poludenar u razdoblju 1353.-1356., koji težinom korespondira s njegovim denarom iz istog razdoblja (denar = 0,63 g; poludenar = 0,32-0,40 g.), ali ne korespondira s njim po dizajnu. Međutim, dosad nije bilo poznato da je Bánffy kovao poludenar koji po dizajnu i težini korespondira s njegovim denarom iz razdoblja 1343.-1346. O bjavljujemo up avo takav dosad nepz nati tipj egova pl udenara.

Nepoznati tip poludenara koji je kovao ban Nikola Bánffy

Poludenar 1343.-1346.

Prikaz u pravoj veličini:

i uvećani prikaz:

Ag. Promjer 11,5-12,1 mm, težina 0,18 g, os: 5. Unikat.

Iako je ovaj poludenar djelomično izlisan, dobro se vidi da njegovi vidljivi grafički elementi potpuno korespondiraju s Bánffyjevim denarom iz 1343.-1346. Na aversu ovog pl udenara nalazi se kuna, kraljevska kruna i natp s, a na reversu su p trijahalni križ i glave bikova Bánffyjeve heraldike, baš kao što se nalaze i na denaru. Jedina je razlika u tome što na poludenaru nema križeva između bikovskih rogova, a oni se na denaru nalaze.

Literatura

Bánffy, Nikola I., Hrvatska enciklopedija, sv. 2., str. 188., Zagreb, 1941.

Cvetko, Krešimir, Nepoznata varijanta obola bana cijele Slavonije i Hrvatske Nikole Banića od Lendave (1343.-1346.), Numizmatičke vijesti, br. 40., str. 65.-69., Zagreb, 1986.

Poviest BiH I., 1942.

Dolenec, Irislav, Hrvatska numizmatika, Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke Zagreb, 1991.

Farlati D., Illyricum sacrum, IV., Venetis, 1769.

Klaić, Vjekoslav, Povjest Hrvata, svezak II., str. 3.-194, Naklada Knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1900.

Mikulić, Tihomir, O Tvrtkovom kraljevskom zlatniku, o njegovoj krunidbi te o Crkvi Bosanskoj, I. i II. dio, Numizmatičke vijesti, br. 61. i 62., Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb, 2008. i 2009.

Mimica, Bože, Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Kr. – 1918.), II. izdanje, Vitagraf, Rijeka, 1994.

Rengjeo, Ivan, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt. Graz, Austria, 1959.

Smičiklas, Tadija, Codex diplomaticus, IV.- XVIII.

Stagličić, Ivan, Hrvatskim svadama najviše su se okoristili Mlečani; Zadarski list, 23.08.2011; www.zadarskilist.hr/208201_1/hrvatskim-svadama-najvise--su-se-okoristili-mlecani

Theiner, A., Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, I, Rim, 1863

Theiner, Mon. Hung. I.

Truhelka, Čiro, Slavonski banovci, Separatni otisak iz „Glasnika Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini”, IX., 1897., 1.

Wikipedijini internetski članci: Andrija III. Mlečanin, Juraj I. Šubić Bribirski, Juraj II. Šubić, Karlo Martel (Anžuvinac), Karlo I. Robert, Kurjakovići, Ludovik I. Anžuvinac, Mladen I. Šubić Bribirski, Mladen II. Šubić, Mladen III. Šubić Bribirski, Nelipići, Nikola I. Bánffy, Pavao I. Šubić, Pavao I. Šubić Bribirski, Pavao II. Šubić Bribirski.